

Pukovnik u penziji
NIKOLA ANIĆ

Jugoslovenska armija u završnim operacijama za oslobođenje zemlje

U članku se razmatra sistem organizacije Jugoslovenske armije i njena jačina i borbena sposobnost početkom 1945. godine kada se izvode završne borbe za oslobođenje Jugoslavije. Oružane snage Jugoslavije, sastojale su se iz dve glavne komponente — operativne i teritorijalne.

Operativni deo Jugoslovenske armije činile su armije, korpusi, divizije, brigade (pukovi), Jugoslovenska mornarica, Ratno vazduhoplovstvo, Korpus narodne odbrane i jedinice rodova i službi, a teritorijalni deo — partizanski odredi i grupe partizanskih odreda, i vojnopozadinske jedinice i ustanove (vojne oblasti, komande područja i komande mesta).

Jugoslovenska armija je za završnu ofanzivu bila grupisana u tri velike strategijske grupacije: (1) snage u zahvatu strategijskog fronta; (2) snage u pozadini neprijatelja, i (3) snage na oslobođenom delu Jugoslavije. Ukupni borbeni efektivni Jugoslovenske armije u završnim operacijama za oslobođenje zemlje iznosili su oko 800.000 boraca i rukovodilaca. U završnoj ofanzivi imala je 18.828 poginulih i 61.671 ranjenih, a neprijatelj je imao oko 100.000 mrtvih i više od 300.000 zarobljenih.

U članku se razmatraju dve bitne komponente oružanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije početkom 1945. godine, sistem organizacije i njihova jačina i borbena sposobnost u vreme kada se izvodi završna ofanziva za oslobođenje Jugoslavije. Takva podela je učinjena, u prvom redu, iz metodoloških razloga i radi lakšeg praćenja teksta. U suštini, obe komponente čine celinu, koju tako treba i shvatiti u svim njenim dimenzijama.

Sistem organizacije Jugoslovenske armije

Oružane snage narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije, koje su 1. marta 1945. godine preimenovane od Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (NOV i POJ) u Jugoslovensku armiju, prešle su za četiri ratne godine dug i slavan pobedonosni put, izrastajući u impresivnu vojnu silu antihitlerovske koalicije, ukupne jačine od oko 800.00 boraca. Bila je to najjača vojna snaga porobljene Evrope u drugom svetskom ratu iza linije glavnih frontova, koja je svojim operativnim rasporedom predstavljala snažnu sponu između Crvene armije na istoku i anglo-američkih trupa na Apeninskom poluotoku. S obzirom na događaje koji su predstojali, ta činjenica je imala izuzetne vojno-političke i stratezijske reperkusije, jer je ne samo direktno uticala na završnu etapu rata na južnoevropskom vojištu već se višestruko reflektovala i na konstituisanje novih društveno-političkih odnosa na Balkanu i u srednjoj Evropi. Tu dimenziju katkada neopravdano gubimo iz vida u sagledavanju ukupnog našeg doprinosa pobeđi antihitlerovske koalicije.

Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije otpočele su sredinom 1944. godine, gotovo u isto vreme kada su i savezničke armije sa istoka i zapada nastavile sa snažnom ofanzivom ka srcu nacističke Nemačke. Do kraja godine NOV Jugoslavije završila je prvu etapu završnih operacija: oslobođene su Srbija, Makedonija, Vojvodina, Kosovo, Dalmacija, Crna Gora i veći deo Bosne i Hercegovine, i uspostavljen je jedinstveni stratezijski front od reke Drave, preko Srema, Bosne i južne Like do Jadranskog mora. Time je stvorena stabilna i prostrana stratezijska pozadina za dalje vođenje rata, što je bio jedan od bitnih preduslova za dalju transformaciju i reorganizaciju Narodnooslobodilačke vojske i njeno preimenovanje u Jugoslovensku armiju. Međutim, kao ni u svim prethodnim etapama, nije bila reč samo o nominalnim i organizacijskim promenama. Reorganizacija Narodnooslobodilačke vojske u Jugoslovensku armiju predstavljala je, u suštini, novi, viši kvalitet vojne organizacije, bila je rezultat višeg stepena razvoja oružanih snaga nove Jugoslavije, kompleksnije i sveobuhvatnije je bila prilagođena zadacima njihove upotrebe u završnim operacijama.

Završne operacije za konačno oslobođenje Jugoslavije

zahtevale su stvaranje krupnih strategijsko-operativnih sredstava, sposobnih za proboj utvrđenih frontova neprijatelja i uništenje snažnih grupacija neprijatelja na našoj teritoriji. U skladu sa takvom procenom, 1. januara 1945. godine naredbom vrhovnog komandanta, maršala Tita, formirane su Prva, Druga i Treća armija, a dva meseca kasnije (2. marta) i Četvrta armija. Uporedo su u formiranju bile Peta i Šesta pešadijska i Prva tenkovska armija.¹ Odlukom poverenika narodne odbrane i vrhovnog komandanta, maršala Tita, 1. marta 1945. godine Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije preimenovana je u Jugoslovensku armiju, Mornarica NOVJ u Jugoslovensku mornaricu, a Vrhovni štab NOV i POJ reorganizovan je u Generalštab Jugoslovenske armije.² Početkom aprila 1945. osnovan je i Ratni kabinet »sa zadatkom da vodi sve tekuće poslove u vezi sa uspešnim vođenjem rata«.³ Funkcije predsednika vlade, vrhovnog komandanta i ministra odbrane sjedinjene su, i obavljao ih je Josip Broz Tito.

U završnici rata oružane snage Jugoslavije bile su organizovane u dve glavne komponente — operativnu i teritorijalnu. Takva organizacija je najcelishodnije izražavala sve bitne specifičnosti rata u Jugoslaviji, a pre svega strategiju upotrebe oružanih snaga u izvođenju kombinovanih borbenih deistava, koja su činila dominantno obeležje završnih operacija za oslobodjenje zemlje.

Operativni deo Jugoslovenske armije činile su armije, korpusi, divizije, brigade (pukovi), Jugoslovenska mornarica, Ratno vazduhoplovstvo, Korpus narodne odbrane i jedinice rodova i službi — sa celokupnim operativnim sistemom rukovođenja i komandovanja. Operativni deo bio je najjači, najbolje organizovan i najznačajniji element oružanih snaga nove Jugoslavije, okosnica njihove udarne moći, garancija da će Jugoslavija biti oslobođena sopstvenom oružanom silom. Sa društveno-političkog aspekta, operativne jedinice su izražavale opštejugoslovenski karakter oružanih snaga, bile su osnovni nosilac borbenog jedinstva svih naroda i narodnosti naše zemlje.

U operativnom delu Jugoslovenske armije najveći vojni

¹ Arhiv Vojnoistorijskog instituta (Arhiv VII), K. 21, reg. br. 54/1; k. 25A, reg. br. 1/2; k. 21, reg. br. 14/1; k. 16, reg. br. 15—1/1.

² Arhiv VII, k. 804, reg. br. 5—7.

³ »Borba«, od 3. aprila 1945, str. 5.

sastav činile su *armije*. Uspešno izvođenje završnih operacija bilo je neizvodljivo bez armija, kao krupnih strategijsko-operativnih sastava. Njihova jačina, sastav i naoružanje omogućavali su im da u okviru opšteg strategijskog plana završne ofanzive i u sadejstvu sa Jugoslovenskom mornaricom, Ratnim vazduhoplovstvom i divizijama i korpusima glavnih štabova Hrvatske i Slovenije u pozadini fronta — izvrše postavljene zadatke i time odigraju odlučujuću ulogu u konačnom oslobođenju Jugoslavije.

Kada je otpočela završna ofanziva za konačno oslobođenje zemlje, marta 1945. godine, u sastavu Jugoslovenske armije postojali su još i *korpusi*, nastali krajem 1942. godine, kao najveće operativne grupacije. Ukupno je bilo formirano 18 korpusa; početkom 1945. godine bilo ih je još 13, uglavnom pod komandom glavnih štabova Hrvatske i Slovenije u pozadini fronta. U organizacijskom sastavu armija korpusi nisu predviđeni. Na kraju rata ostalo je samo šest korpusa; drugi su rasformirani tokom završne ofanzive.

Divizija je bila osnovna jedinica u sastavu armija i korpusa, njihova najznačajnija udarna snaga u izvršavanju borbenih zadataka. U procesu pripremanja završnih operacija osetno je ojačana kvantitativna i kvalitativna moć većine divizija, što je bitno doprinelo povećanju njihove vatrene moći, udarne snage i pokretljivosti. Mnoge divizije su dobile nova sredstva ojačanja, pa su mogle da izbace do 20 tona čelika u minuti. U sastavu divizija postojale su brigade, a u vazduhoplovnim divizijama — pukovi.

Jugoslovenska mornarica i Ratno vazduhoplovstvo potpuno su se razvili kao samostalni vidovi oružanih snaga i u sadejstvu sa kopnenim jedinicama imali su izuzetno značajnu ulogu u završnim operacijama. Gotovo u istom obimu razvile su se u organizacijskom i tehničkom pogledu i rodovi i službe Jugoslovenske armije. Postojale su, na primer, posebne artiljerijske, inženjerijske, tenkovske i protivavionske brigade, zatim brigade jedinica veze i saobraćajne službe, a od ne manjeg značaja bile su i sanitetska, veterinarska i obaveštajna služba, kao i mnoštvo drugih operativnih sastava.

Teritorijalni deo Jugoslovenske armije činili su partizanski odredi i grupe partizanskih odreda, i vojnopozadinske jedinice i ustanove (vojne oblasti, komande područja i komande mesta).

Partizanski odredi u završnoj ofanzivi bili su značajan deo oružanih snaga, naročito na neoslobođenoj teritoriji. Najveći broj odreda nalazio se u pozadini neprijatelja pod rukovodstvom glavnih štabova Hrvatske i Slovenije, a deo je bio i u sastavu operativnih jedinica u zahvatu fronta, uglavnom u Bosni i Hercegovini. Njihov ukupan broj i operativni efekti, međutim, postupno su smanjivani, tako da je sredinom marta 1945. godine ostalo još samo 36 partizanskih odreda, ali su i oni gotovo svi rasformirani u naredna dva meseca, a ljudstvo im je uključeno u operativne i druge teritorijalne jedinice. Na kraju rata bilo je samo tri odreda.

Zadaci partizanskih odreda ostali su i u završnoj etapi rata manje-više isti ili slični kao i u prethodnom periodu. U sastavu divizija koje su se nalazile u zahvatu fronta, partizanski odredi su najčešće dobijali zadatak da kontrolišu međuprostore između operativnih jedinica, deo partizanskih jedinica izvodio je borbene akcije protiv zaostalih neprijateljskih snaga ili je učestvovao u kontroli oslobođene teritorije, a najveći broj partizanskih odreda u završnoj ofanzivi, pošto se nalazio u pozadini neprijatelja, izvršavao je zadatke koji su olakšavali i ubrzavali dejstvo glavnih snaga koje su nastupale sa fronta.

Vojnopozadinske jedinice i ustanove bile su najpotpunije razvijene u završnoj fazi NOR-a, početkom 1945. godine, kada su pokrile celokupnu oslobođenu i neoslobođenu teritoriju Jugoslavije. Po svojoj masovnosti i broju jedinica i boraca činile su jedan od najsveobuhvatnijih elemenata oružanih snaga, spajale su vojnu organizaciju NOR-a u njenoj bazi sa organima narodne vlasti i političkim organizacijama.

Vojnopozadinske jedinice i ustanove bile su organizaciono objedinjene u komande vojnih oblasti (korpusne i divizijske), vojna područja i komande mesta (gradova). Vojne oblasti su, po pravilu, pokrivale teritoriju jednog korpusa i imale su razvijene sve organe i jedinice. Ukoliko je operativni deo korpusa napuštao matičnu teritoriju, vojna oblast je ostajala i stavljala se pod komandu glavnog štaba. Vojna područja su imala raznoliku teritoriju, zavisno od operativne situacije i drugih okolnosti. Komande mesta su i dalje postojale, ali su postupno ukidane, a njihove funkcije su preuzimale vojna područja.

Na kraju rata, 15. maja 1945. godine, funkcionisalo je 19 vojnih oblasti, dve divizijske vojne oblasti, 93 komande područja, 456 komandi mesta i 12 komandi gradova.⁴ Sve je to bilo u funkciji završne ofanzive za oslobođenje zemlje.

Borbena sposobnost Jugoslovenske armije

Pred sve štabove i starešine Jugoslovenske armije postavljen je u završnoj ofanzivi, u proleće 1945. godine, krupan stratezijski zadatak: razbiti i uništiti nemačku balkansku grupaciju i snage domaćih izdajnika i definitivno osloboditi zemlju uključujući i jugoslovenske etničke teritorije na zapadnim granicama. Na tom ofanzivnom putu nalazile su se snažne grupacije nemačke armije — kompletna Grupa armija »E« i delovi Grupe armija »C« (čija se glavnina nalazila u Italiji) i Grupe armija »Jug« (čija se glavnina nalazila u Mađarskoj). Ukupno je bilo sedam nemačkih armijskih korpusa, odnosno 26 divizija (sa oko 450.000 vojnika), dok su kolaboracionističke i kvislinške snage bile grupisane u 18 divizija i mnoštvo drugih jedinica, ukupne jačine oko 230.000 vojnika.⁵ Nemačka odbrana je bila organizovana u više poja-seva i odbrambenih uporišta, pri čemu su težište imali na prvom streljačkom ešelonu, raspoređenom od reke Drave do obala Jadrana. Tu je bilo grupisano 28 divizija (od kojih 15 nemačkih i 13 ustaško-domobranskih), dok je po dubini, na obezbeđenju teritorije bilo 16 divizija, od kojih 11 nemačkih.

Polazeći od zadatka koji je Jugoslovenska armija dobila od Vrhovnog komandanta, a imajući u vidu jačinu i namere neprijatelja, kao i njegov stratezijski raspored, oružane snage Jugoslavije su za završnu ofanzivu postrojene u tri velike stratezijske grupacije: prvu u zahvatu fronta, drugu u pozadini neprijatelja, i treću — za zaštitu oslobođenog dela zemlje. Ovakvim stratezijskim grupisanjem mogla se optimalno iskazati udarna snaga i sposobnost Jugoslovenske armije u funkciji oslobođenja zemlje.

⁴ N. Anić, S. Joksimović i M. Gutić, *Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1982, str. 524—527.

⁵ Kosta Pavlović, *Nemačke oružane snage u Jugoslaviji u vreme završnih operacija*, Beograd, 1986, str. 763—779.

1) *Snage Jugoslovenske armije u zahvatu strategijskog fronta*

U zahvatu strategijskog fronta nalazile su se najjače, najbolje organizovane i tehnički najopremljenije jedinice, sa velikim ratnim iskustvom. Glavne snage Jugoslovenske armije, koje su se postrojile u zahvatu fronta od Drave, preko Srema, Tuzle i Sarajeva, do Like i obala Jadrana, imale su zadatak da koncentričnim udarima, uz pomoć snaga iz pozadine, probiju front neprijatelja i realizuju osnovni zadatak — uništenje neprijateljskih snaga na jugoslovenskom ratištu i time definitivno oslobode zemlju.

Glavna strategijska grupacija Jugoslovenske armije bila je sastavljena od četiri armije, Sarajevske grupe korpusa, jedinica Jugoslovenske mornarice i Vazduhoplovstva.

Prva armija se nalazila na frontu od Dunava, preko Šida u Sremu, do reiona Bijeljina — Brčko, južno od Save. Početkom aprila 1945. godine, imala je u svom sastavu deset divizija i četiri samostalne brigade (tenkovsku, inžinjerijsku, konjičku i dopunsku), odnosno ukupno 46 brigada, od kojih osam proleterskih i 10 artiljerijskih. Brojno stanje armije iznosilo je 111.078 boraca i rukovodilaca, a od naoružanja — 355 topova, 1.152 minobacača, 55 tenkova (T-34), 52.742 puške i 4.993 puškomitraljeza.⁶

Druga armija bila je na frontu od Brčkog i Bijeljine do južnih padina planine Ozren. Pred početak završne ofanzive, krajem marta 1945, imala je četiri divizije, odnosno 16 brigada (12 pešadijskih, 2 artiljerijske, inžinjerijsku i dopunsku), sa 58.040 boraca, 42 topa, 398 minobacača, 18.216 pušaka i 1.566 puškomitraljeza i mitraljeza.⁷

Treća armija se nalazila na frontu od D. Miholjca na Dravi do Vukovara na Dunavu. U svom sastavu imala je dva korpusa sa pet divizija, odnosno 25 brigada (19 pešadijskih, 4 artiljerijske, veze i dopunsku). Ukupno je bilo 49.884 boraca i rukovodioca, a od naoružanja (bez jedinice 6. korpusa) 168 topova, 534 minobacača, 14.666 pušaka i 1.277 mitraljeza.⁸

Četvrta armija je držala front u Lici i Hrvatskom primorju, od reke Une do Karlobaga i Paga. Krajem marta 1945.

⁶ Arhiv VII, k. 257A, reg. br. 3—1/4.

⁷ Arhiv VII, k. 25A, reg. br. 1—2.

⁸ Arhiv VII, k. 242, reg. br. 3—3 i k. 291, reg. br. 5—2.

godine imala je dva korpusa, odnosno devet divizija sa 32 brigade, od kojih 27 pešadijskih (dve proleterske), dve artiljerijske, po jedna tenkovska, inženjerijska i dopunska. Na frontu je imala pet divizija sa 20 brigada. Brojno stanje armije iznosilo je 67.000 boraca, a od naoružanja — 150 topova, 439 minobacača, 75 lakih tenkova, 39.907 pušaka i 3.613 mitraljeza.⁹

Sarajevska grupa korpusa (2, 3. i 5. udarni korpus) nalazila se na frontu u širem rejonu Sarajeva (od Sokolca preko Pala, Trnova, Ivan-sedla do Zenice), a sa dve divizije Petog korpusa (39. i 53) na frontu do Banja Luke. Ukupno je ova grupacija imala sedam divizija, odnosno 33 brigade: 29 pešadijskih (dve proleterske) i četiri artiljerijske, sa ukupno 75.104 borca, 171 topom, 509 minobacača, četiri laka tenka, 39.629 pušaka i 3.738 mitraljeza.¹⁰

Jugoslovenska mornarica na primorskom vojištu bila je orijentisana težišno ka severnom Jadranu, na pravcu Zadar — Pula — Trst. Početkom marta 1945. godine imala je 12.036 boraca i rukovodilaca, devet naoružanih brodova, 51 patrolni čamac, 164 jedrenjaka, 14 pomoćnih brodova i 20 parobroda razne nosivosti, sa ukupno 147 topova raznih kalibara, 121 minobacačem i 690 mitraljeza. Osim toga, u sastavu Jugoslovenske mornarice nalazilo se i devet bataljona mornaričke pešadije.¹¹

Vazduhoplovstvo Jugoslovenske armije imalo je Grupu vazduhoplovnih divizija u Sremu i Banatu (11. lovačka i 42. jurišna), sa ukupno 185 borbenih aviona. U severnoj Dalmaciji, na aerodromima oko Zemunika, bila je Prva i Druga eskadrila NOVJ (pod britanskom komandom) sa 32 borbeni aviona, Peti korpus je imao pet aviona, a u Transportnoj grupi Vazduhoplovstva nalazilo se 12 aparata. Ukupno je bilo 234 aviona i oko 10.000 boraca i rukovodilaca.¹²

Prema tome, u strategijskoj grupaciji u zahvatu fronta našle su se 33 divizije, od kojih dve vazduhoplovne, odnosno 134 brigade: 102 pešadijske, 21 artiljerijska, tri inženjerijske, dve tenkovske, po jedna konjička i veze, i četiri dopunske.

⁹ Arhiv VII, k. 118, reg. br. 15—1/1; k. 311A, reg. br. 6—1/7 i k. 434, reg. br. 5—1/5.

¹⁰ Arhiv VII, k. 395, reg. br. 18/1—1; k. 397, reg. br. 1—14; k. 756A, reg. br. 2.4; k. 409, reg. br. 33/3—2 i k. 434, reg. br. 5.1/5.

¹¹ Arhiv VII, k. 2074, reg. br. 3/1—3.

¹² Božo Lazarević, *Vazduhoplovstvo u NOR-u*, Vojnoizdavački zavod Beograd, 1972, str. 272—275.

Ukupno je ova grupacija imala 383.142 borca i rukovodioca, nešto više od polovine svih snaga koje je 20. marta 1945. imala Jugoslovenska armija. Od pešadijskog naoružanja u jedinicama strategijske grupacije nalazilo se 163.760 pušaka, 15.877 puškomitraljeza i mitraljeza i 3.150 minobacača.

Najveći deo artiljerije koncentrisan je u zahvatu fronta. Od postojeće 24 artiljerijske brigade, na frontu se našla 21 brigada sa 1.033 topa raznih kalibara, čemu treba dodati i 328 protivavionskih topova (koji su najčešće upotrebljavani za dejstvo po ciljevima na zemlji, kao i 375 protivavionskih mitraljeza.¹³ Protivtenkovskim sredstvima su naročito bile popunjene jedinice prvog ešelona: ukupno 2.455 raznih vrsta protivtenkovskih oruđa, od kojih 202 protivtenkovska topa kalibra 45 mm, 78 topova kalibra 75 mm i 180 protivtenkovskih topova ostalih kalibara — ukupno 450 protivtenkovskih topova.¹⁴

Od tenkovskih jedinica u strategijskoj grupaciji su se nalazile Prva i Druga tenkovska brigada i tenkovska četa Petog korpusa (ukupno 134 tenka), a inžinjerija je imala sedam brigada i 25 samostalnih inžinjerijskih bataljona u divizijama i korpusima.¹⁵

Na frontu, u prvom strategijskom ešelonu, našle su se glavne snage Jugoslovenske armije. Od 52 pešadijske divizije koliko je tada imala Jugoslovenska armija — na frontu je bila 31, među kojima veći broj onih sa dugim ratnim iskustvom. Tako na primer, od devet divizija formiranih 1942. godine — na frontu se našlo šest, od kojih tri proleterske (1, 2. i 6), a od divizija formiranih 1943. godine — u prvi strategijski ešelon je raspoređeno 12 divizija. Slično je bilo i sa brigadama. Od 263 brigade u Jugoslovenskoj armiji, u prvom strategijskom ešelonu bilo je 134, ali je taj odnos bio još izraženiji u pešadiji: od 186 pešadijskih brigada u prvi strategijski ešelon raspoređene su 102 (13 od 14 proleterskih brigada). Ako se tome doda da je u prvom strategijskom ešelonu bila i celokupna avijacija, skoro 90 odsto svih artiljerijskih brigada, obe tenkovske brigade, kao i celokupni borbeni sastav Jugoslovenske mornarice — nameće se zaključak da je to bila ne samo najbrojnija već i najsnažnija grupacija kojom je ta-

¹³ Nikola Anić i dr., *Isto*, str. 513—516.

¹⁴ *Isto*, str. 504.

¹⁵ *Isto*, str. 504—507.

da raspolagala Jugoslovenska armija. Prirodno, taj odnos je bio još povoljniji i izrazitiji ako se uzmu u obzir ne samo jedinice na frontu, ispred protivničkih položaja i linija, nego i one u bližoj pozadini neprijatelja, koje su se kasnije direktno angažovale u slamanju strategijske odbrane neprijatelja. To su Četvrti korpus sa Sedmom, Osmom i 34. divizijom, 11. korpus sa 35. i 43. divizijom i Šesti korpus sa 12. i 40. divizijom (u sremsko-slavonskoj operaciji). Te snage su sa brigadama i divizijama, koje su nastupale sa fronta, činile jedinstvenu udarnu grupaciju, jer su istovremeno izvele napad na prvi strategijski ešelon neprijatelja — a to je bilo i najpresudnije i najvažnije.

Snagu udara prvog strategijskog ešelona moguće je sagledati i sa aspekta vatrenih mogućnosti divizija. U proseku je svaka divizija prvog strategijskog ešelona mogla izbaciti 17t čelika u minuti, odnosno ukupno 527t na celom frontu, pod pretpostavkom da su raspolagale dovoljnom količinom municije (što nije bio slučaj u svim armijama). Kada se uzmu u obzir i divizije u bližoj pozadini neprijatelja, ukupna vatrena moć jedinica prvog strategijskog ešelona se povećava za oko 35t (od 527 na 526), jer su divizije u bližoj pozadini mogle izbaciti do 5t čelika u minuti. Kolika je bila stvarna vatrena i udarna moć pojedinih grupacija JA u završnim operacijama ilustrativno pokazuje ličko-primorska operacija Četvrtе armije, za koju postoje detaljni podaci o utrošku municije od 20. marta do 15. aprila 1945. godine (Videti tabelu).

Vrsta municije	1. etapa (20. 3. — 28. 3.)	2. etapa (4. 4. — 15. 4.)	Bačeno			
			Ukupno	Na dan	Sat	Minut
Topovskih granata raznih kalibara	6.210	10.135	16.345	1.090	46	1
Minobacačkih mina	2.095	10.940	13.035	863	37	0,6
Ukupno	8.305	21.075	29.380	2.000	84	1,5
Pešadijske municije za puške, mitraljeze i automate	200.000	622.345	822.343	54.823	2.285	38
Ostale municije za protivtenkovska i protivavionska oruđa i protivtenkovske rakete (mine)	5.301	12.614	17.915	1.189	42	0,9
Ukupno utrošeno artiljerijske, pešadijske i raketne municije	216.911	677.107	894.018	59.961	2.494	41

2) *Jačina i borbene mogućnosti jedinica Jugoslovenske armije u pozadini neprijatelja*

Druga strategijska grupacija JA nalazila se u pozadini neprijatelja: od slavonskih planina — na severu, Korduna, Banije i Gorskog kotara — na južnom delu ratišta, do zapadnih etničkih granica. Njeni osnovni zadaci, ukratko, bili su: neprekidni udar i razbijanje snaga neprijatelja u pozadini, sadejstvo sa armijama koje napadaju sa fronta, sprečavanje manevra neprijateljskim rezervama, onemogućavanje i otežavanje organizacije odbrane neprijatelju po dubini, obezbeđenje krila i bokova snaga na frontu, operativno-strategijsko izviđanje, onemogućavanje snabdevanja neprijatelja. U bližoj pozadini neprijatelja, na teritoriji Hrvatske, nalazila se jedna grupacija naših snaga, dok je druga dejstvovala u Sloveniji, na većoj udaljenosti od strategijske linije fronta.

Glavni štab Jugoslovenske armije za Hrvatsku imao je pod komandom samo deo snaga raspoređenih na svojoj operativnoj prostoriji: Četvrti udarni korpus na prostoru Korduna, Banije, Žumberka i Cazinske krajine (tri divizije sa 10 brigada) i 10. korpus u Moslavini, Hrvatskom zagorju i Bilogori (dve divizije sa 7 brigada). Na operativnoj prostoriji GŠ Hrvatske bili su još i Šesti slavonski korpus (sa dve divizije, odnosno (6 brigada) — pod operativnom komandom Treće armije i 11 korpusa — u sastavu Četvrte armije, pa zato i njih treba uzeti u obzir u ukupnim efektivima. Pod komandom GŠ Hrvatske bile su još i četiri vojne oblasti sa velikim brojem jedinica i ustanova i oko 37.000 boraca.

Ukupno je na operativnoj prostoriji Glavnog štaba Hrvatske bilo u operativnim jedinicama devet divizija sa 32 brigade, odnosno 49.466 boraca, 77 topova, 11 tenkova, 375 minobacača, 20.976 pušaka i 1.777 mitraljeza. Tu se nalazilo i 11 partizanskih i tri diverzantska odreda. Ako se ovim snagama pridodaju i četiri vojne oblasti, dolazi se do brojke od 86.466 naoružanih boraca, što je već samo po sebi predstavljalo impozantnu udarnu snagu, koja je u opštim okvirima strategijske ofanzive Jugoslovenske armije imala izuzetno značajnu ulogu.

Glavni štab Jugoslovenske armije za Sloveniju imao je pod svojom komandom dva korpusa (7. i 9), Četvrtu operativnu zonu i tri vojne oblasti. Sedmi korpus (tri divizije sa 12

brigada) nalazio se razmešten na prostoriji Dolenjske i Notranjske, Deveti korpus (dve divizije sa 7 brigada) operisao je u Slovenačkom primorju i Gorenjskoj, a Četvrta operativna zona je pokrivala područje Štajerske i Koruške (jedna divizija i dve samostalne brigade). Ukupno je pod komandom GŠ Slovenije bilo šest divizija sa 24 brigade, odnosno 37.901. borac, 38 tenkova, 198 minobacača, 18.276 pušaka i 1.788 mitraljeza.¹⁶

Druga strategijska grupacija JA, koja se nalazila u pozadini neprijatelja, imala je, prema tome, 16 divizija sa 59 brigada — u operativnom sastavu i oko 58 boraca u vojnopozadinskim jedinicama i ustanovama (uključujući i jedinice KNOJ-a). Njeni ukupni efekтиви iznosili su, znači, oko 135.000 naoružanih boraca, od kojih je najveći deo imao dugo i bogato ratno iskustvo, pogotovo u vođenju partizanskog rata.

3) *Sastav jedinica Jugoslovenske armije na oslobođenom delu Jugoslavije*

Treća velika operativna grupacija JA u vreme završnih operacija nalazila se na oslobođenom delu zemlje. Osnovni joj je zadatak bio da uništi zaostale snage neprijatelja i kontra-revolucionarnih grupa i obezbedi granicu nove Jugoslavije. Istovremeno, bila je to strategijska rezerva Generalštaba JA, jer su se divizije ove grupacije, prema potrebi, upućivale na front.

Grupaciju jedinica na oslobođenom delu Jugoslavije sačinjavale su snage pod komandom glavnih štabova Srbije i Makedonije, Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju, Vojne oblasti Vojvodine, Korpusa narodne odbrane i jedinice neposredno potčinjene organima Generalštaba i Ministarstva narodne odbrane.

Glavni štab Jugoslovenske armije za Srbiju imao je pod svojom komandom 24, 46. i 47. diviziju, Kragujevačku, Valjevsku i Nišku vojnu oblast (sa 15 vojnih područja) i više samostalnih jedinica i ustanova — ukupno tri divizije, odnosno devet brigada sa 74.877 boraca, a od naoružanja: 24 topa, 136 minobacača, 1.611 mitraljeza i 44.468 pušaka.¹⁷

¹⁶ Zbornih dokumenata NOR-a, tom XI, knj. 4, str. 397.

¹⁷ Arhiv VII, k. 185, reg. br. 18—2.

Glavni štab Jugoslovenske armije za Makedoniju imao je 41. 49. i 50. diviziju, više samostalnih brigada, Skopsku, Bitoljsku i Štipsku vojnu oblast. Ukupno — tri divizije, odnosno 16 brigada, tri vojne oblasti i druge jedinice sa 41.144 borca i rukovodioca.¹⁸

Operativni štab za Kosovo i Metohiju imao je 52. diviziju, Operativnu grupu brigada i ostale pozadinske i druge jedinice, oko 30.000 boraca, 20.000 pušaka, 600 mitraljeza i 70 minobacača.¹⁹ Pod komandom Operativnog štaba bile su Peta i Šesta divizija NOV Albanije, koje su na osnovu sporazuma između Vrhovnog štaba NOV i POJ i Glavnog štaba NOV Albanije vodile borbe od kraja 1944. godine na teritoriji Kosova i Crne Gore.²⁰

Vojna oblast Vojvodine pokrivala je teritoriju Vojvodine i imala sedam komandi vojnih područja sa 35 komandi mesta, zaštitne i dopunske jedinice, ukupno oko 40.000 boraca.²¹

Korpus narodne odbrane Jugoslavije, čija je glavnina bila raspoređena na oslobođenoj teritoriji, imao je šest divizija Narodne odbrane sa oko 60.000 boraca.²²

Jedinice Generalštaba i Ministarstva narodne odbrane najvećim delom bile su raspoređene u Beogradu, Zemunu i Pančevu. U ovoj grupaciji, pored ostalih, bile su tri protivavionske brigade, Gardijska i Saobraćajna brigada, puk veze i dva saobraćajna puka, sedam samostalnih bataljona i veći broj samostalnih četa — ukupne jačine, oko 50.000 naoružanih boraca.²³

Ukupno je u ovoj trećoj grupaciji Jugoslovenske armije (na oslobođenom delu zemlje) bilo 13 divizija sa 57 brigada i tri puka, sa ukupnim brojnim stanjem od oko 300.000 ljudi.

*

¹⁸ Boro Mitrovski, *Rad i funkcionisanje GŠ Makedonije u vreme formiranja armije*, Armije u stratezijskoj koncepciji NOR-a i revolucije, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1986, str. 291—294.

¹⁹ Nikola Anić i dr., *Isto*, str. 746—748, i 818—867.

²⁰ *Isto*, str. 484.

²¹ *Isto*, str. 524—530, 867.

²² *Isto*, str. 768—771, 818.

²³ *Isto*, str. 490—494, 524—527.

Na osnovu navedenih pokazatelja o brojnom stanju, organizacijskoj strukturi i borbenim mogućnostima Jugoslovenske armije u završnim operacijama za oslobođenje zemlje može se utvrditi da su njeni ukupni borbeni efekтиви iznosili oko 800.000 boraca i rukovodilaca, što je bilo sasvim dovoljno za izvršenje najznačajnijeg strategijskog i političkog zadatka — uništenje neprijatelja na tlu Jugoslavije i konačno oslobođenje zemlje. Kada je otpočela završna ofanziva, 20 marta 1945. godine, u sastavu oružanih snaga nove Jugoslavije, osim četiri armije i 13 korpusa, bile su 62 divizije: 52 pešadijske, sedam divizija KNOJ-a, dve vazduhoplovne i jedna italijanska antifašistička u Sloveniji. Brigada je bilo 263: 186 pešadijskih (14 proleterskih), 24 artiljerijske, 28 brigada narodne odbrane, sedam inženjerskih, dve tenkovske, dve konjiške, 12 dopunskih, po jedna železnička i saobraćajna, kao i 10 pukova — šest vazduhoplovnih, dva saobraćajna, protivavionski i veze. Uz pomenute operativne jedinice, bilo je i 36 partizanskih odreda.

U opštem odnosu snaga na jugoslovenskom ratištu brojni pokazatelji su očigledno predstavljali značajan elemenat snage i preimućstva oružane sile nove Jugoslavije nad ujedinenim okupatorsko-kvislinškim trupama. Međutim, mnogo značajnija od broja, bila je unutarinja snaga jedinica Jugoslovenske armije, njeni moralno-politički kvaliteti. Svaki drugi pristup bio bi i nerealan i neprihvatljiv, jer je reč o revolucionarnoj armiji izgrađenoj u procesu četvorogodišnjeg oslobodilačkog i revolucionarnog rata, u kojem je okosnicu i glavnu snagu koja je pokretala njene borce da što pre završe oslobođenje zemlje predstavljala neraskidiva povezanost sa svojim narodima i duboka vera u sretniju i bolju budućnost. Sa brojnim stanjem od oko 800.000 naoružanih boraca Jugoslovenska armija je bila po snazi četvrta vojna sila antifašističke koalicije, posle Crvene armije, američke i britanske vojske. U proleće 1945. godine ona je angažovala u borbi protiv Vermahta više boraca nego što su angažovale anglo-američke snage u Italiji, a približno koliko i Crvena armija u Mađarskoj.

U procenjivanju apsolutne i relativne nadmoćnosti snaga Jugoslovenske armije nad neprijateljem u svim etapama završne ofanzive poseban značaj imao je faktor *narod*. Njegovo učešće i angažovanje u pripremama i izvođenju operacija bi-

lo je od neprocenjivog značaja kako na oslobođenoj teritoriji tako i na frontu, jer je sve bilo podređeno jednoj ideji — »Sve za front — sve za pobjedu«. Narod i armija činili su nerazdvojni celinu, prožimali su se gotovo u svim domenima borbenih priprema završne ofanzive (u obaveštajno-izviđačkoj delatnosti, uređenju položaja i izvođenju inženjersko-fortifikacijskih radova, u održavanju sistema veza, u snabdevanju i sanitetskom zbrinjavanju, u popuni jedinica novim ljudstvom, i dr.), i u meri u kojoj je ofanziva dobijala na intenzitetu — ta spona je postojala sve značajnija i izraženija. Zbog toga je učešće i doprinos naroda realiziranju strategijskog koncepta završnih operacija za oslobođenje zemlje imalo izuzetan i neprocenjiv značaj, pa ga jedino tako i treba razmatrati.

Uz sve pomenute pozitivne činioce, čiji je sveukupni efekat bio izrazito dominantan, valja reći da se Jugoslovenska armija u završnoj ofanzivi i operacijama za konačno oslobođenje zemlje suočila i sa mnoštvom problema, teškoća i prepreka različite vrste. Notiraćemo samo neke od najznačajnijih, čiji se negativni uticaj direktno reflektovano na pripreme i tok ofanzive: (1) nedovoljna obučenost dela boraca, posebno novomobilisanih; (2) nedostatak stručnih kadrova u jedinicama vidova, rodova i službi, što je usporavalo i otežavalo proces njihovog bržeg razvoja; (3) osetno pomanjkanje oklopnih i motorizovanih sredstava i teškog naoružanja, naročito prilikom proboja utvrđenih linija, položaja i fortifikacijskih objekata neprijatelja, što je imalo za posledicu sporiji tempo nastupanja i relativno visok postotak gubitaka u ljudstvu; (4) mnoga tehnička sredstva, naročito složenije konstrukcije, bila su bez neophodnih rezervnih delova i remontnih radionica, a ne manji problem bio je i sa pogonskim gorivom kojeg nije bilo u dovoljnim količinama; (5) mada je municije za pešadijsko i artiljerijsko naoružanje bilo, u proseku više nego u prethodnim godinama rata, mnoge jedinice i sistemi oruđa raspolagali su ograničenom, po pravilu manjom količinom municije od neophodno potrebne, katkada maksimalno sa $1/4$ — $1/2$ borbenog kompleta; (6) oskudevalo se i u kvalitetnoj odeći i obući, naročito u zimskim mesecima 1944/1945. godine, što je imalo za posledicu osetno povećan broj oboljenja i gubitaka; (7) ishrana gotovo milionske armije u tek poluoslobođenoj zemlji, bez elementarnih priv-

rednih i industrijskih kapaciteta, predstavljala je višestruki problem, čije je rešavanje iziskivalo maksimalne napore i odricanja. Posebno je bilo teško u jedinicama Četvrte armije, s obzirom na gotovo totalnu opustošenost područja na kojem su dejstvovala, pri čemu treba imati u vidu i činjenicu da su anglo-američke komande sistematski uskraćivale isporuke hrane jedinicama Četvrte armije na riječkom frontu, samo da bi im otežali i usporili prodor ka Trstu i Soči.

Sve pomenute, kao i mnoge druge teškoće, problemi i slabosti objektivnog i subjektivnog karaktera nisu, međutim, bitnije uticali na pripreme i tok izvođenja završnih operacija. Jugoslovenska armija bila je već toliko jaka, spremna i sposobna da uspešno održi kontinuitet i visok zamah ofanzive, da njene armije i divizije nigde ne stanu od početka do kraja završnih operacija i da sama pobedonosno oslobodi zemlju. U završnoj ofanzivi imala je 18.838 poginulih i 61.671 ranjenih, dok je neprijatelj imao oko 100.000 mrtvih i više od 300.000 zarobljenih.

S U M M A R Y

THE YUGOSLAV ARMY IN THE CLOSING OPERATIONS FOR LIBERATION OF THE COUNTRY

A review of the system of organization of the Yugoslav Army and of its combat abilities by the end of 1944 and the beginning of 1945. The armed forces of Yugoslavia consisted in the closing period of war of two major components — the operational and the territorial ones.

The operational part of the Yugoslav Army consisted of armies, corps, divisions, brigades (regiments), units of the Yugoslav Navy, Air Force and National Defence Corps, and combat support and combat service support units. The territorial part comprised partisan detachments and groups thereof, and military support units and establishments (military regions, military area commands and municipal military commands).

The Yugoslav Army was organized for the closing offensive in three major strategic groupings of forces: (1) forces in the strategic front zone; (2) forces in the enemy's rear areas; (3) forces in the liberated part of Yugoslavia. The overall combat forces of the Yugoslav Army in closing operations for the liberation of the country numbered about 800,000 fighters and military leaders. Its losses in its closing offensive were 18,838 dead and 61,671 wounded, while the losses of the enemy forces were about 100,000 dead and more than 300,000 soldiers and officers becoming prisoners of war.

RESUME

L'ARMEE YUGOSLAVE DANS LES OPERATIONS FINALES DE LA LIBERATION DU PAYS

Dans le présent article, l'auteur traite du système d'organisation de l'Armée yougoslave et des capacités de combat de celle-ci fin 1944 et début 1945. Dans cette période finale de la guerre, les forces armées yougoslaves comprenaient deux composantes, l'une opérationnelle, l'autre territoriale.

La composante opérationnelle de l'Armée yougoslave a été constituée par les armées, les corps d'armée, les divisions, les brigades (régiments), la Marine yougoslave, l'Armée de l'Air, le Corps de défense nationale et les unités des armes et des services. La composante territoriale comprenait des détachements de partisans et des groupes de détachements de partisans, ainsi que des unités et institutions militaires des arrières (districts, commandements par régions et commandements locaux).

Lors de l'offensive finale, l'Armée yougoslave constituait trois grands groupements stratégiques: (1) les forces engagées sur le front stratégique; (2) les forces dans les arrières adverses; (3) les forces installées sur le territoire libéré de la Yougoslavie. Au total, les effectifs de combat de l'Armée yougoslave lors de la libération du pays montaient à environ 800.000 combattants et officiers. Lors des offensives finales l'Armée a enregistré 18.838 morts et 61.671 blessés, alors que les pertes de l'ennemi ont accusé 100.000 morts et plus de 300.000 prisonniers du guerre.

РЕЗЮМЕ

ЮГОСЛАВСКАЯ АРМИЯ В ЗАВЕРШАЮЩИХ ОПЕРАЦИЯХ ПО ОСВОБОЖДЕНИЮ СТРАНЫ

В статье рассматриваются система организации Югославской армии и ее боевая способность в конце 1944 и в начале 1945 гг. Вооруженные силы Югославии в завершающем периоде войны состояли из двух основных компонентов — оперативного и территориального.

Оперативную часть Югославской армии составляли армии, корпуса, дивизии, бригады (полки), Югославский Военно-морской флот, Военно-воздушные силы, Корпус народной обороны и подразделения родов войск и служб, а территориальную часть — партизанские отряды, группы партизанских отрядов и военно-тыловые части и учреждения (военные области, командования определенными территориями и местные комендатуры).

Для завершающего наступления Югославская народная армия была сосредоточена в трех больших стратегических группировках: (1) силы в полосе стратегического фронта; (2) силы в тылу противника; и (3) силы в освобожденной части Югославии. Общая численность Югославской армии в завершающих операциях составляла около 800.000 бойцов и руководителей. В завершающих операциях ее потери составили 18.838 погибших бойцов и 61.671 раненный, а враг имел около 100.000 погибших и более 300.000 взятых в плен.